

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Jana Čížka *Filosoficko-teologická koncepce člověka v emendačním díle Jana Amose Komenského*, Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 215 s.

Jan Čížek přistoupil ke zpracování nelehkého a komplexního tématu své disertační práce velmi zodpovědně. Prostudoval rozsáhlý korpus Komenského spisů, řadu děl autorů, na něž Komenský navazoval či z nich nějakým způsobem čerpal inspiraci, a v neposlední řadě se velmi poctivě a kriticky vyrovnal s rozsáhlou sekundární literaturou. Tématu Komenského filosofie člověka, jež bylo považováno minimálně od publikace jeho klíčového díla *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* v roce 1966 za mimořádně závažné, nebyla dosud věnována přes řadu dílčích studií systematická pozornost a chybělo rozsáhlejší monografické zpracování. Jan Čížek se nyní po několika průpravných statích věnovaných zejména Patriziiovi vlivu na Komenského o takové monografické zpracování pokusil a je třeba hned zpočátku konstatovat, že velmi zdařile.

Svou disertační práci rozdělil autor komeniánsky stylově do sedmi částí-kapitol. V úvodní vymezuje hlavní cíl své práce, jímž má být „systematický výklad Komenského filosoficko-teologických názorů na člověka“ vyjádřených v *Obecné poradě*, jejich analýza a o ní opřené posouzení, zda se jedná „o koherentní a explicitní“ antropologickou koncepci. Druhým cílem pak má být komparace zralé podoby Komenského pojetí člověka s jeho ostatními relevantními díly. Svou interpretaci Čížek shrnuje v závěrečné šesté kapitole, kde se rovněž vyjadřuje k otázce koherentnosti Komenského koncepce člověka, po níž již následuje pečlivě zpracovaná sedmá část zahrnující seznamy zkratk, internetových zdrojů, pramenů a literatury. Vlastní těžiště práce pak tvoří kapitoly 2-5.

V druhé kapitole se autor věnuje otázce chronologického a obsahového vymezení emendačního díla, genezi *Obecné porady* a jejímu zasazení do kontextu dalších klíčových prací všenápravného období. Přitom si klade zásadní otázku periodizace, kontinuity a diskontinuity Komenského díla, což je téma, jímž se samozřejmě zabývala celá řada významných badatelů. Čížek se v zásadě přiklání k Patočkovu dělení na období přípravné, pansofické a panorthotické. Za klíčový přelom mezi druhým a třetím obdobím tu bývá tradičně (nejen u Patočky) považován Komenského londýnský pobyt. Čížek se k Patočkově periodizaci v zásadě přiklání, nicméně jej rovněž, jak se o tom dále zmíním, na základě vlastních analýz koriguje. S tím lze v obecné rovině souhlasit, nuancovanější pohled na postupné narůstání všenápravné ideje by však podle mého názoru mohla přinést diskuse o Komenského kontaktech s Hartlibovým okruhem již ve druhé polovině 30. let. Ačkolí autor sleduje zejména vnitřní logiku vývoje Komenského myšlení, v tomto případě by zohlednění širšího kontextu výkladu pomohlo. Vyjít přitom autor mohl nejen z Turnbullovy klasické práce, ale více mohl využít i dílo Charlese Webstera, které cituje v jiné souvislosti, a zejména recentnější práci Johna T. Younga (*Faith, Medical Alchemy and Natural Philosophy: Johann Moriaen, Reformed Intelligencer and the Hartlib Circle*, 1998). Zdá se, že autor přijímá tvrzení starší literatury, že myšlenka všenápravy byla podnícena pobytem v Londýně (i když v dalším výkladu tuto představu mírně koriguje) a později zkušenostmi s jednáními o náboženský smír předcházejícími toruňskému kolokviu, blíže však celou věc nespécifikuje. Vedle prací zmíněných výše by rozhodně bylo třeba vzít v potaz i rozsáhlou monografii Hanse-Joachima Müllera *Irenik als Kommunikationsreform* (2004; jeho dvě kratší studie autor cituje), jež diskutuje otázku zrodu všenápravné myšlenky. Z hlediska geneze *Obecné porady* jistě stojí za povšimnutí, že prokazatelně první ucelenou částí, kterou Komenský sepsal, byla dedikativní předmluva *Europae lumina*, jejíž verzi poslal již v první polovině roku 1645 spolu s dedikací třem královstvím svému mecenáši Louisi de Geerovi (viz práci Blanky Karlsson *Finspongský rukopis Jana Amose Komenského*, 2000, kterou autor neregistruje).

Třetí kapitola podává přehled všech částí *Obecné porady* a antropologických témat v jednotlivých částech obsažených. Zejména rozebírá Komenského pojetí lidských věcí, tři základních dispozic lidské duše (rozumu, vůle a výkonných schopností), otázku svobodné vůle, podstatné rysy jeho antropologického optimismu, všímá si zásadních rozdílů mezi *Panaugii* a zbytkem *Konzultace*, největší pozornost pak věnuje *Pansofii* a jejím jednotlivým světům. Právě v této části *Obecné porady* hraje antropologická problematika klíčovou roli a Čížek jí proto věnuje detailní pozornost. Některé jeho rozbory jsou skutečně vynikající, například diskuse Komenského pojetí *prudentia moralis* nebo jeho výklad o významu prvotního hříchu a jeho překonání nejen pro Komenského teologii, ale i pro jeho filosofii. Zde bych jen dodal, že pokud jde o téma obnovitelnosti obrazu božího v člověku, bude třeba vedle nesporných baconovských inspirací znovu přezkoumat i vliv Johanna Heinricha Alsteda, jehož encyklopedický projekt, jak detailně ukázal Hotson, sledoval stejný cíl restituace *imago Dei*. Vynikající je rovněž Čížkův postřeh ohledně postupného rozvíjení a gradace Komenského antropologického systému, který sleduje srovnáním akcentů v *Pansofii*, *Pampaedii* a *Panorthosii*.

I první čtyři části čtvrté kapitoly věnované otázce, nakolik je Komenského pojetí člověka možno chápat jako systém, jsou přesvědčivými ukázkami autorova analytického umu. V první z nich (4.1) Čížek analyzuje nejednotnost Komenského terminologie, hájí však názor o koherenci jeho filosoficko-teologického systému. V druhé (4.2) a ve třetí (4.3) se opět vrací k otázce, proč Komenský v *Panaugii* oproti ostatním částem *Konzultace*, v nichž je ontologická nobilita přisouzena lidské vůli, vyzdvihuje primát rozumu. Čížek sám se znalostí starších interpretací nabízí dvě možná řešení: chronologické (tedy vliv starších Komenského názorů, obsažených ještě ve *Via lucis* a *Panaugii*) a koincidenční, interpretující nesmrtelnou lidskou mysl a svobodnou vůli ve vzájemném souladu. Ve čtvrté části (4.4) se věnuje otázce lidské přirozenosti a jejímu vztahu ke svobodné vůli, respektive otázce otevřenosti lidské existence, jež je pro Komenského klíčová. Po čtvrté části následují jakási dvě intermezza: partie posuzující možné zdroje Komenského antropologické koncepce a kritický přehled zpracování Komenského antropologie v dosavadní literatuře. Tyto možné zdroje a inspirace sleduje autor od pozdní antiky a církevních otců, zejména Řehoře z Nyssy a Augustina, přes Mikuláše Kusánského, který měl na Komenského (nejen) antropologické myšlení klíčový vliv, až po další možné vlivy v dílech Giovanniho Pika della Mirandola, Manettiho, Ficina a Paracelsa. Je cenné, že Čížek si vedle Komenského optimistické antropologie a jejích zdrojů všímá i jeho přesvědčení o nutnosti finální rezignace na svobodu lidské vůle, respektive o svobodném rozhodnutí podřídit se Boží vůli. Rovněž zde si autor všímá možných zdrojů a upozorňuje na to, že koncept *resignatio* není typický jen pro útěšné spisy, nýbrž je mu věnována pozornost i v *Obecné poradě*. V další partii podává autor cennou analýzu dosavadních prací k tématu, zejména se věnuje studiím Marie Kyralové, Pavla Flosse, Radima Palouše a Stanislava Sousedíka. Škoda, že do svého přehledu nezařadil více prací zahraničních, zejména postrádám Klause Schallera a Howarda Hotsona (jeho studii *The Instauration of the Image of God in Man: Humanist Anthropology, Encyclopaedic Pedagogy, Baconianism and Universal Reform*, 2005, považují za klíčovou pro Čížkovo téma a tedy i za největší desideratum v jinak pečlivě a obšírně zpracované literatuře).

V další podkapitole (4.5) Čížek rozebírá otázku násilí a s ní související koncept tolerance v kontextu *Obecné porady*. Systematicky probírá Komenského argumentaci pro odstranění násilí – jeho důvody teologické, historické i společensko-kritické. V návaznosti na Popelovou zdůrazňuje autor rozdíly mezi Komenského teoretickým uchopením problému a jeho praktickými postoji. Zároveň se snaží obhájit tezi, že Komenský ve své *Konzultaci* dospěl k ideji univerzální tolerance, nikoli tedy pouhého odmítání násilí. Určitý problém Čížkova výkladu vidím v tom, že programově ponechává stranou Komenského teologické spisy. Pak mu samozřejmě Jan Amos vychází ze srovnání například s Chelčickým jako daleko

komplexnější myslitel. Kdyby ale Čížek vzal v potaz některé rané irénické spisy, např. *Cestu pokoje*, mohlo srovnání s Chelčickým i s ranou Jednotou dopadnout zajímavěji a určitou dynamiku by získal i výklad o vývoji Komenského přístupu k násilí a smíru. Poněkud zjednodušeně a mezerovitě vyznívá z tohoto důvodu i pasáž o možných Komenského inspirátorech, kde vedle Erasma a Davida Parea uvádí autor J. V. Andreaeho, Duryho a Hartliba. Právě tito autoři však měli vliv spíše na Komenského rané irénické spisy. Kromě toho u některých ze jmenovaných osobností Čížek nepracuje s recentní literaturou. Zde bych doporučil zejména novou monografii o Johnu Durym z pera Pierra-Oliviera Léchota (*Un christianisme „sans partialité“: Irénisme et méthode chez John Dury (v. 1600-1680)*, 2011), sheffieldský sborník o Hartlibově okruhu (M. Greengrass et al., *Samuel Hartlib and Universal Reformation*, 1994) a významný svazek o irénismu a toleranci (H. Louthan, R. Zachman, *Conciliation and Confession*, 2004). Právě proto, že autor usiluje ve své disertační práci nejen o systematický rozbor, ale i o historicko-filosofickou analýzu, měl by věnovat větší pozornost dobovému pojetí irénismu a jeho vztahu k toleranci.

Podkapitola 4.6 úzce navazuje na téma předchozí části a je věnována problematice nadkonfesijního křesťanství v Konzultaci. Čížek se věnuje zejména rozboru Komenského stanoviska k vyřešení nejspornějších teologických otázek, včetně problému předzvědění a ospravedlnění. Zdůrazňuje, že Komenského hlavní snahou bylo nalézt harmonii mezi Boží milostí a svobodou lidské vůle. Proto se také kriticky vymezil vůči Lutherovu absolutnímu pojetí Boží milosti a hlásil se spíše k Melancthonovi. Svým důrazem na nápravnou lidskou aktivitu navazuje Komenský podle Čížkovy interpretace na tradice české reformace a odlišuje se od teologických akcentů luteránů (*sola fide*), reformovaných (predestinace) i katolíků (přemrštěný důraz na skutky). Rozbor Komenského teologických názorů pak autor zasazuje do kontextu Josefem Válkou vypracované koncepce nadkonfesijního křesťanství. Komenského nadkonfesijní akcenty však měly své limity, jak ve vztahu k sociálním (čehož si je Čížek dobře vědom), tak ve vztahu k jiným myslitelům (např. Paul Felgenhauer) a někteří jeho příznivci z Hartlibova okruhu (Johann Moriaen) to dokonce vnímali jako jistý deficit. Mezi mysliteli, kteří Komenského nadkonfesijní a tolerantní pojetí teologických problémů ovlivnili, autor jmenuje zejména jeho učitele Davida Parea, přítele z Hartlibova okruhu Johna Duryho a z předchůdců Erasma a J. V. Andreaeho. Pokud jde o Duryho, jeho práce měly i teoretický význam a dosah, což Čížek, zdá se, trochu podceňuje. Zde je třeba odkázat na starší studie Richarda Popkina (o Duryho filosemitismu a o pozdním období jeho myšlenkového vývoje) a zejména na již zmiňovanou práci Léchotovu. V ní totiž švýcarský autor věnuje hodně místa i Duryho antropologii, zejména tématu vztahu mezi svědomím a rozumem. V pasáži o Andreaem Čížek zmiňuje limity jeho tolerance v *Theophilovi*, kde útočí na nejrůznější konfese a sekty. Zde však srovnání s Komenského zralým obdobím není příliš adekvátní, spíše by tu mělo smysl poukázat na paralely s *Labyrintem* a Komenského kritikou církvi a sekt. Podobně jako u předchozí podkapitoly postrádám i zde diskusi o irénismu, který sice Čížek zmiňuje v souvislosti s Valerianem Magni, ale blíže se tomuto významnému pojmu nevěnuje.

V podkapitole 4.7 věnuje autor pozornost eschatologickým pasážím *Obecné porady*, zejména a po právu rozboru *Panorthosie*. Tato část *Obecné porady* je klíčová pro pochopení míry sepětí nápravy lidských věcí s eschatologickým očekáváním. Právě restituce lidských věcí umožní nástup osvíceného, zbožného a mírumilovného věku před koncem světa (autor na s. 154 nepřesně zmiňuje tři věky, Komenský však má na mysli trojí znaky věku jednoho). Velmi opatrně se Čížek vyjadřuje k problému Komenského chiliasmu v *Obecné poradě* a zdůrazňuje, že různé pasáže *Konzultace* se k otázce tisícileté říše Kristovy staví rozdílně. Oproti většinovému názoru řady významných badatelů, kteří *Poradu* interpretují jako dílo výrazně čerpající z Komenského chiliastického přesvědčení, Čížek hledá inspiraci spíše v terminologickém upřesnění, o němž se na základě studia Alstedova díla pokusil Howard

Hotson, který hovoří o kvasimilenarismu či semimilenarismu. Čížek nadhazuje dvě možné interpretace Komenského rozporů: různou dobu vzniku jednotlivých částí *Konzultace* a proměny aktuální politické situace. Domnívám se, že je třeba brát v potaz minimálně ještě třetí faktor, a tím je dobová polemická teologická literatura zaměřená proti chiliasmu. To je samozřejmě téma, které leží za hranicí Čížkem vymezeného pole jeho badatelského zájmu, nicméně pro pochopení Komenského vyjádření o tisícileté říši je klíčové. Jan Amos si byl samozřejmě velmi dobře vědom toho, že chiliasmus je všemi velkými křesťanskými konfesemi odmítán, a zároveň, že se nejedná o kompaktní myšlenkový proud. I on některé milenaristické projevy odmítal. Toto vše by snad mohlo pomoci i při interpretaci nekonzistentnosti jeho vyjádření o milenarismu v *Obecné poradě*. (Na s. 162 se Čížek zmiňuje o tom, že hlavní křesťanské konfese netolerovaly apokalyptiku, což je zjevné přehlédnutí. Autor měl jistě na mysli chiliasmus.)

V páté kapitole se autor zaměřuje na koncepci člověka v dalších spisech emendačního období. Nejprve zkoumá v podkapitole 5.1 spisy druhé poloviny let třicátých a počátku let čtyřicátých *Pansophiae praeludium*, *Conatum pansophicorum dilucidatio* a *Pansophiae diatyposis*. Čížek si zejména všímá toho, že Komenský tu emendaci tematizuje výhradně ve vztahu ke vzdělání, nikoli ještě k dalším lidským věcem. Ty tu ostatně ještě nijak přesně nedefinuje. Naopak výrazným rysem těchto spisů je universalistické zaměření pansofie. V této souvislosti Čížek koriguje Patočkův názor, že až do počátku čtyřicátých let šlo Komenskému primárně o program „malé restituce“ českého národa. Za vrchol staršího pansofického období považuje autor v souladu s dřívějšími badateli spis *Pansophiae diatyposis*, v němž sice ještě není jasně formulována myšlenka všenápravy, nicméně se zde již objevuje téma pokaženosti lidských věcí a nutnosti jejich nápravy. Lidské věci však tu ještě nejsou, podobně jako u předchozích spisů, jasně definovány.

Ze spisů panorthotického období rozebíraných v podkapitole 5.2 se autor zaměřuje na *Via lucis*, *Angelus pacis*, *Unum necessarium*, *Janua rerum reserata* a *Clamores Eliae*. Pokud jde o *Via lucis*, Čížek si zejména všímá důrazu na lidskou svobodu a odmítnutí násilí jako principu, který odporuje lidské přirozenosti. Rozčlenění lidské mysli na rozum, vůli a svědomí či *city* je, jak autor upozorňuje, v souladu s *Panaugii* (a v rozporu se zbytkem *Konzultace*), což je ještě zdůrazněno ontologickým primátem rozumu před vůli. Autor sleduje i další témata, která předjímají klíčové antropologické pasáže *Obecné porady*, přesvědčivě však dokládá, že předmluva k tištěné verzi *Via lucis*, kterou Komenský napsal až v dubnu 1668, je celkovému obsahu *Konzultace* blíže než její původní text. První významnou odlišností předmluvy od vlastního textu *Via lucis* je rozčlenění lidského nitra na rozum, vůli a výkonné schopnosti, což odpovídá převažující koncepci v *Obecné poradě*. Druhým podstatným rozdílem je explicitní definice lidských věcí (*eruditio, religio, politia*). V souladu s Patočkou autor chápe *Via lucis* jako významný mezník v Komenského ideovém vývoji, který dokládá přerod koncepce pansofie v panorthosii, jejímž hlavním cílem je obecná náprava tří lidských věcí prostřednictvím edukace.

Dalším rozebíraným spisem je *Angelus pacis*, v němž autor shledává stejné argumenty pro zřeknutí se násilí jako v *Konzultaci* (i když zde filosofické argumenty chybí). Podobně mezi lidské věci řadí Komenský v tomto spise jen politiku a náboženství, o filosofii však mlčí. Čížek tuto redukci vysvětluje praktickým zacílením spisu, bylo by však jistě možné důvody dále specifikovat a uvažovat konkrétněji například o rozdílných adresátech obou děl.

Cenná je Čížkova analýza pozdního spisu *Unum necessarium*, který bývá tradičně považován za jakousi Komenského intelektuální závěť a zároveň některými autory za pozdní projev té linie Komenského myšlení, která směřuje k resignaci. Čížek přesvědčivě ukazuje, že spis je v řadě klíčových témat v souladu s optimistickou antropologií *Obecné porady* a některé ústřední teze rozvíjí a domýšlí, např. pokud jde o správný způsob užívání svobodné vůle. Vrcholem ctností je ovládnání sebe sama, zároveň je však třeba, aby se člověk své svobodné

vůle svobodně vzdal ve prospěch Boha. Konečný cíl lidského života je v Komenského podání spása a blažený věčný život a vzdělávání má naučit člověka nejen umění žít, ale i umění umírat. Zde by stálo za úvahu prozkoumání Komenského důrazu na *ars bene moriendi* v kontextu tohoto tradičního žánru a vymezení, jak jeho spis s touto žánrovou literaturou souvisí. V pojetí lidských věcí, fundamentálních složek lidské mysli i svobodné lidské vůle se *Unum necessarium* od *Obecné porady* neliší. Drobné odchylky nachází Čížek ve vymezení, co odlišuje člověka od nižších stupňů stvoření – zde je to schopnost chápat sebe a jiná stvoření, v *Obecné poradě* (*Mundus materialis*) je to však svobodná vůle. Čížek ale uznává, že lidská aktivita je ve spisku do jisté míry upozaděna důrazem na Boží formující sílu. Rozbor *Unum necessarium* patří k nejlepším v této kapitole a autor zde přináší velmi originální a cenné postřehy.

V další části je rozebrán posmrtně vydaný spis *Janua rerum reserata*. Koncepte tří základních lidských věcí je tu shodná s *Konzultací*. I zde lidská mysl sestává z rozumu, vůle a schopností. Vztah mezi nekonečnou lidskou myslí a svobodnou lidskou vůlí, respektive všemi třemi složkami mysli, interpretuje Čížek na základě Komenského textu i zde koincidenčně. Autor nalézá ve spisu i určité odchylky od *Konzultace*, ty však vykládá jen jako nepřesné formulace, které nezpochybňují koherenci celkové antropologické koncepte.

Posledním spisem, kterému Čížek věnuje pozornost, je rukopis *Clamores Eliae*, v němž Komenský úzce navazoval na své pojetí člověka a zejména pojetí nápravy lidských věcí obsažené v *Konzultaci*. Autor ukazuje, jak Komenský v některých konkrétních návrzích nápravy (např. ve věci univerzální emendace náboženství) prohlubuje svůj všenašpravný projekt. Samozřejmě si všímá i inovativních prvků, zejména eliašovského motivu, který dal spisu jméno a byl zde zasazen do širokého eschatologického kontextu. Na druhou stranu klíčová antropologická témata *Konzultace*, např. otázka svobodné vůle jsou v *Clamores* diskutována spíše marginálně. Překvapivě Čížek nezmiňuje významnou studii Antonína Škarky *Tajemství Komenského spisu Clamores Eliae*, v níž znalec Komenského česky psaných literárních děl analyzoval zejména témata a literární formu autografu, jakož i vztah k ostatním Komenského dílům a k rozličným, zejména raně novověkým myšlenkovým proudům.

V šesté kapitole shrnuje Čížek výsledky své práce. Mimo jiné zdůrazňuje, že se podařilo prokázat, že Komenského koncepte člověka získává svou vrcholnou podobu až po polovině 40. let a že se pak v zásadě nemění až do Komenského smrti, po celé emendační období jeho tvorby. Významným Čížkovým zjištěním je nepochybně korekce interpretací řady předních badatelů (včetně Jana Patočky), podle nichž klíčovým mezníkem v Komenského intelektuálním vývoji byl jeho londýnský pobyt. Sporné podle mého názoru zůstává tvrzení, že se Komenský teologicky sblížoval s katolicismem, jímž Čížek navazuje na studie Josefa Války a zejména Stanislava Sousedíka. Komenského náboženský univerzalizmus a irénismus jsou nepochybně v jeho pozdním období ke katolíkům vstřícnější než v mladých letech, za diskusi však stojí problém určité strategie interkonfesijního dialogu, s níž Komenský nepochybně pracoval. Tuto otázku však do budoucna nebude možné řešit bez detailnější analýzy teologických spisů Komenského, jež Čížek do svého rozboru nezařadil. Autor si uvědomuje neuzavřenost otázky Komenského postoje k násilí a možných rozdílů mezi Komenského teoretickými pracemi a jeho politickou praxí. Zde bych rád upozornil alespoň na jeho drobný, ale významný spisek *Gentis felicitas*, který vykazuje v návrzích na reformu uherského státu některé paralely s *Panorthosii*, zároveň však ústí ve výzvu k boji proti Habsburkům a katolíkům a souzní tak s Komenským vydávanými revelacemi.

Celkově lze říci, že práce Jana Čížka je dokladem jeho mimořádné znalosti tématu, velké erudice, věcnosti a střízlivosti, s níž přistupuje jak k hodnocení Komenského spisů, tak k výsledkům staršího bádání, byť by k nim dospěli vědci nejzvučnějších jmen. Práce je napsána jasným a srozumitelným jazykem, relativně malý počet překlepů a stylistických nedopatření svědčí o autorově pečlivosti. Pečlivě je zpracován i seznam pramenů a sekundární

literatury, v němž z citovaných prací postrádám jen *Via lucis*. Nedopatřením byla Martinovi Steinerovi přisouzena jedna studie, kterou nenapsal. Disertace znamená nepochybný přínos pro dosavadní bádání o Janu Amosu Komenském a podstatným způsobem rozšiřuje naše znalosti o jeho koncepci člověka. Za nejpřínosnější považuji analýzy obsažené ve čtvrté kapitole. Zejména v jejích prvních čtyřech podkapitolách prokazuje autor velkou erudici a přináší mnoho nového. V podkapitolách věnovaných nadkonfesijnímu křesťanství a eschatologii v *Obecné poradě* demonstruje autor rovněž velkou interpretační vynalézavost, jak jsem však výše naznačil, těmto částem by prospěla diskuse o širším myšlenkovém kontextu (včetně dobově významné irénické literatury) a komparace alespoň s některými Komenského teologickými spisy. Tyto připomínky se však nijak nedotýkají jádra práce a autorových hlavních tezí. Z kapitoly páté bych chtěl vyzdvihnout zejména vynikající analýzu *Unum necessarium* a precizaci periodizace Komenského díla. Studie Jana Čížka by po dílčích doplňcích rozhodně měla být vydána tiskem, aby se s ní mohla seznámit širší odborná veřejnost.

Na závěr mohu s plnou odpovědností konstatovat, že disertační práce Mgr. Jan Čížka *Filosoficko-teologická koncepce člověka v emendačním díle Jana Amose Komenského* zcela odpovídá požadavkům kladeným na práci k získání titulu PhD. Proto jednoznačně doporučuji pokračovat v započatém řízení.

V Praze, 17. října 2014

PhDr. Vladimír Urbánek, Ph.D.
Filosofický ústav AV ČR, v.v.i.